

декан факультету філології та журналістики
Херсонського державного університету,
професор, доктор філологічних наук

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті визначається роль самостійної роботи студента – філолога як важливої складової професійної підготовки майбутнього фахівця.

Ключові слова: самостійна робота, професійна підготовка, методи навчання, принципи навчання, форми організації роботи.

На етапі інтеграції України в єдиний європейський освітній і науковий простір зростають вимоги до рівня знань студентів, що відбиті в Законі України «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національній доктрині розвитку освіти України, Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти.

Освіта як організована система пізнання, розвитку мислення та творчості є одним із найважливіших засобів формування всебічно розвиненої особистості, компетентного спеціаліста, здатного до належного виконання своїх обов'язків, підвищення свого кваліфікаційного рівня відповідно до вимог сьогодення, адже сучасна освіта – це «стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації й держави, запоруки майбутнього» [1, 4].

Однією з важливих умов забезпечення високої якості підготовки майбутніх фахівців, готових до постійного професійного зростання, здатних учитися впродовж усього життя, є посилення ролі самостійної роботи.

Винятково важливого значення в умовах розбудови української держави, глибоких і динамічних перетворень, що відбуваються в усіх сферах суспільства, набуває підготовка фахівця нової генерації,

конкурентоспроможного, компетентного, висококваліфікованого спеціаліста, який був би активною й творчою особистістю, здатною адекватно оцінювати ситуацію, самостійно робити свій вибір, ставити й реалізовувати цілі й завдання, які виходять за межі стандартних вимог, свідомо оцінювати свою діяльність на основі аналізу, що, у свою чергу, вимагає оновлення вищої школи, першочерговим завданням якої є перебудова самостійної роботи студентів та управління нею. У нормативних документах Міністерства освіти і науки України щодо адаптації вітчизняної вищої освіти до Європейської системи навчання зазначено, що освітньо-кваліфікаційні рівні підготовки фахівців повинні мати професійну спрямованість і здатність відповідати ринку праці [7, 7-11].

Самостійна робота студентів формує в майбутніх спеціалістів творче ставлення до праці, розвиває внутрішні стимули до самовдосконалення, є ефективним засобом самонавчання та самопідготовки, «самостійна робота студентів – це форма активності особи, що забезпечує можливість прискорення природного переходу випускника вузу від навчально-пізнавальної до самостійної професійної діяльності» [4, 58].

У педагогічній науці опрацьовано чимало питань, пов'язаних із відображенням кваліфікаційних якостей учителя і становленням його професійно-педагогічної кваліфікації. Науковці ґрунтовно досліджують загальнотеоретичні питання професійної підготовки бакалавра в контексті сучасної модернізації освіти (Н.М.Бібік, С.У.Гончаренко, О.П.Рудницька, О.Я.Савчанко, В.А.Семиченко та ін.); питання розвитку творчої особистості вчителя у процесі професійної діяльності, його педагогічної майстерності (З.П.Бакум, І.А.Зязюн, М.С.Вашуленко, О.М.Горошкіна, А.В.Мудрик, Л.М.Паламар та ін.); дидактичні можливості модульно-рейтингової системи навчання (Л.М.Романишина, О.В.Любашенко, А.В.Фурман та ін.); теорії освітніх технологій (Г.М.Афоніна, З.П.Бакум, І.Д.Бех, Л.С.Виготський, П.Я.Гальперін, В.В.Давидов, Л.В.Занков, Д.Б.Ельконін, І.П.Іванов,

С.О.Караман, Г.Лозанов, М.І.Пентиліюк, О.Я.Савченко, Г.К.Селевко, В.В.Серіков, С.О.Сисоєва, В.В.Юдін, І.С.Якиманська та ін.).

Проблема організації самостійної діяльності не нова й актуальна не лише для України. Історії вищої школи відомі імена видатних учених, прибічників самостійної роботи студентів (М.І.Пирогов, Д.І.Менделєєв, М.І.Лобачевський, М.Є.Жуковський), а також сучасних учених-педагогів та практиків (Н.А.Аверін, А.М.Алексюк, С.І.Архангельський, І.А.Зязюн, М.І.Махмутов, Н.Г.Ничкало, М.Нікітін, Г.Г.Савельєв, В.Л.Шатуновський та ін.)

У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців самостійна робота розглядається як засіб активізації самостійної діяльності студентів у навчанні (П.І.Підкасистий), як форма індивідуалізації та диференціації навчання (І.Унт), як обов'язкова умова наступності у роботі між школою та ВНЗ (А.М.Алексюк, О.Г.Мороз), як особливий вид діяльності навчання – самостійної діяльності учіння (В.А.Козаков) тощо. К.К.Платонов та Г.Г.Голубєв вважають, що самостійність є найважливішою професійною психічною якістю, яка характеризує здатність систематизувати, планувати й регулювати свою діяльність без безпосереднього постійного керівництва та практичної допомоги з боку керівника.

Сутність самостійної пізнавальної діяльності, а також її наукові, теоретичні та методологічні засади викладені в працях А.С.Макаренка, К.Д.Ушинського, В.О.Сухомлинського, О.М.Леонтьєва та інших.

Підходи до організації самостійної пізнавальної діяльності студентів визначено у працях Ю.К.Бабанського, В.А.Козакова, І.Я.Лернера, В.О.Онищука, П.І.Підкасистого, М.М.Скатніка та інших. Проте у вищих навчальних закладах, урахувавши особливості виробництва на сучасному етапі, виникає об'єктивна потреба більше уваги приділяти самостійній роботі студентів як умові їх професійного становлення. На сьогоднішній день питання підвищення ефективності професійної підготовки спеціалістів і максимального використання з цією метою можливостей самостійної роботи

набувають актуальності. Достатньо важливим чинником виступає і те, що майже у всіх вищих навчальних закладах України пріоритетними в підготовці майбутніх спеціалістів є формування творчої, активної і самостійної особистості; розвиток інтересу до отриманих знань; формування професійно направлених мотивів навчальної діяльності. На жаль, сьогодні у багатьох викладачів відсутня система, що передбачає використання завдань, спрямованих на розвиток самостійної роботи в процесі професійного становлення майбутніх спеціалістів.

Мета статті – акцентувати увагу на значенні самостійної роботи як формі самовираження особистості, в уяві її індивідуальних можливостей і як одному з найважливіших чинників розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця.

У сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Отже, у вищій школі самостійна робота студентів посідає вагомe місце. Вона передбачає обов'язкове оволодіння прийомами самостійного набуття знань і їх подальшого творчого використання. Результатом навчання має бути відкритий і сприйнятливий до всього нового і прогресивного інтелект [13].

Тому перед нами постає проблема формування у студентів навичок самостійної роботи, такого механізму мислення, який дав би змогу їм швидко адаптуватися до вимог, що постійно змінюються, знаходити й аналізувати нові джерела інформації, творчо застосовувати їх у професійній діяльності.

Джерелом самовдосконалення, самоосвіти студентів має бути здатність безперервно відображати світ, відбирати та інтегрувати інформацію, накопичувати досвід самоосвіти і на цій основі виробляти вміння самореалізації, адже головна ознака самостійності – це не просто засвоєння знань, а обов'язкове їх творче перетворення і набуття вмінь і навичок самостійно набувати знання.

Багаторічний досвід роботи зі студентами показав, що при традиційній формі навчання самостійна робота студентів переважно обмежена вивченням конспектів лекцій, рідше – опрацюванням матеріалу підручника чи виконанням конкретно поставленого завдання. А тому самостійній роботі теж необхідно навчати студентів, формувати у них необхідні уміння і навички, оскільки несформованість психологічної готовності до самостійної роботи, незнання загальних правил її самоорганізації, невміння реалізувати поставлені завдання є основною причиною недостатньої ефективності такої роботи. Елементами якісного навчання В. Сенашенко вважає формування прийомів моделювання самої навчальної діяльності, послідовне відпрацювання раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом, оволодіння прийомами поглибленого і водночас ефективного навчання, складання планів різноманітних дій, конспектування, постановки і розв'язання навчально-практичних завдань [11, 108]. Саме тому послідовне відпрацювання раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом є однією з найбільш важливих ефективних педагогічних умов організації самостійної роботи студентів.

Учені поділяють самостійну роботу студента переважно на два види: *аудиторну*, тобто виконувану в процесі аудиторних занять за розкладом, і *позааудиторну*, що передбачає підготовку до аудиторних занять, виконання самостійних завдань під час лабораторних і практичних занять, на семінарах: роботу над окремими темами навчальних дисциплін; виконання контрольних, курсових робіт та кваліфікаційного чи дипломного наукового дослідження; проходження практик і виконання передбачених ними завдань; підготовку до всіх видів контрольних випробувань, до підсумкової атестації; участь у наукових та науково-практичних конференціях і семінарах. Саме тому всі зазначені види робіт, на нашу думку, є досить важливою педагогічною умовою організації самоосвітньої діяльності студентів. Під час аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських) організовується планове конспектування лекцій, навчання студентів працювати з опорними

конспектами, виконання завдань. На практичних заняттях створюються умови для проведення дискусій з актуальних проблем сучасної школи, студентського життя, захищається та чи та позиція. Суттєвою деталлю є нерозривний зв'язок аудиторних і позааудиторних завдань. Зокрема, в позааудиторний час продовжується пошук варіантів проведення різних суперечок, конструювання різних відповідей. Таким чином, у системі самостійної роботи майбутнього вчителя здійснюється закономірний процес переходу студентів від репродуктивної до діяльності пошукової, творчої.

Однією з важливих педагогічних умов організації самостійної роботи студента може бути включення елементів самостійної роботи в лекційний курс: у процесі викладення лекційного матеріалу відводиться час на осмислення проблеми, складання плану, шляхи розв'язання проблеми, формулювання проблеми, висунення гіпотез тощо.

Ефективним вважається розв'язання студентами пізнавальних завдань, що передбачають порівняння фактів, явищ, пояснення їх причин, зіставлення позицій, створення такої ситуації, в якій студент іде на один-два кроки попереду викладача. Виправдовують себе вікторинний та проблемний методи ведення занять, що дає змогу здійснювати систематичний і швидкий зворотний зв'язок викладача з кожним студентом, тим самим перетворюючи в єдиний процес навчання, контроль і корекцію знань студентів. Ці методи корисні в тих випадках, коли у змісті лекції є багато формулювань, стислих тверджень чи наявні суперечливі факти, що потребують створення ситуації пошуку, визначення шляхів їх розв'язання.

Значне місце в самостійній роботі відводиться підготовці до семінарських чи практичних занять. Пожвавленню і результативності її сприяють активні методи навчання, перевірені практикою колективна та індивідуальна форми організації самостійної роботи. З-поміж колективних форм найбільш ефективними визнані творчі семінари (ставиться проблема, що містить різні варіанти її розв'язання, різні підходи, пропонується необхідна література, студенти повинні виявити самостійність у виборі

варіантів, зіставити позиції, аргументувати свою думку), дискусія з актуальних проблем дидактики, ділові ігри, робота проблемних груп, самостійне опрацювання окремої теми курсу [5].

Усе це може бути зреалізовано у процесі цілеспрямованої й систематичної самостійної діяльності, під час якої майбутні фахівці набувають досвіду професійної мобільності, виробляють уміння самостійно працювати над собою, постійно підвищувати свою кваліфікацію та й оновлювати й поглиблювати свої знання.

Важливість самостійних занять полягає не лише в тому, що в межах аудиторних занять не можна дати (і засвоїти) повною мірою обсяг знань, що постійно збільшуються та змінюються, але на це є й інші причини [4].

По-перше, будь-яка робота включає елемент самостійності в тому розумінні, що засвоює людина навчальний матеріал завжди сама. По-друге, самостійна робота зі зрозумілих причин передбачає найбільшу різноманітність діяльності тих, хто навчається, а отже, забезпечує найбільш ефективний рівень засвоєння. По-третє, лише самостійна робота дає знання і переконання, хоча початок тут може бути закладено іншими заняттями. По-четверте, самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти.

Отже, підготовка майбутніх фахівців повинна бути спрямована на формування здатності до самостійної роботи, вироблення таких якостей, як допитливість, творчий підхід до розв'язання різноманітних проблем, упевненість у собі, у своїх силах, у своїх можливостях і здібностях, прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти, до самореалізації.

Нагальним питанням формування й організації самостійної діяльності студентів є визначення дидактичних умов ефективності такого процесу навчання, тобто таких чинників навчального процесу, що сприяють покращенню якості навчання. Серед важливих умов забезпечення професійної спрямованості навчального матеріалу – проблемність змісту навчання, організація педагогічної взаємодії в різних навчальних системах,

використання різноманітних дидактичних технологій, відповідність принципам навчання. Необхідною умовою впровадження самостійної роботи студентів є відповідне наукове і методичне забезпечення.

Сучасного вчителя відрізняє підготовленість до реалізації навчального процесу з використанням сучасних технологій навчання. Лише шляхом традиційної передачі знань – через лекцію, семінар, друковане слово неможливо сформувані необхідні вміння та навички. Цього можна досягти, долучивши студента до ситуації активного учасника інноваційного процесу, створивши сприятливі умови для реалізації особистісно орієнтованої, гуманістично спрямованої моделі взаємодії викладачів та студентів.

Говорячи про ефективне організаційно-методичне забезпечення самостійної та навчально-дослідної роботи студентів, окремо слід акцентувати на такому важливому чиннику як інформаційні технології. Навчальні засоби на основі нових інформаційних технологій володіють необхідним потенціалом для того, щоб максимально спростити й оптимізувати організацію, проведення та контроль самостійної та навчально-дослідної роботи. Відходить у минуле практика «начитування» лекцій під диктовку, переписування студентами конспектів лекцій один у одного з метою отримання заліку або забезпечення мінімальних вимог до заліку, довгих годин пошуку та реферування джерел у читальній залі. Натомість, за допомогою засобів сучасних інформаційних технологій студенти отримують вільний доступ до будь-яких необхідних для їхньої підготовки навчальних посібників, наукових праць, рекомендацій, статей, питань, завдань, тестів, а також мультимедійних файлів і засобів навчання. Відтепер, значну частку відповідальності за характер і якість самостійної роботи студентів несуть самі викладачі, адже вони розміщують рекомендовану літературу в базах даних внутрішніх мереж для використання студентами, у режимі індивідуальних занять та консультацій відстежують успішність виконання індивідуальних завдань і проектів, готові прийти на допомогу та відповісти на будь-які поточні питання студентів.

Самостійна робота студентів, що розглядається в контексті їхньої самоосвіти, є найвищою формою навчальної діяльності. Але за будь-яких обставин має включати формування стимулів і мотивів самовдосконалення внутрішньої налаштованості на досягнення мети, планування послідовності дій, консультації та методичне забезпечення роботи, систему контролю й оцінювання її результатів.

Необхідно планувати, організовувати та контролювати знання студентів з тих тем, що виносилися на самостійне опрацювання. Це дає змогу не тільки виявити рівень знань, а й ті проблемні питання, які потребують додаткового опрацювання. Контроль сприяє активізації роботи студента, підвищує його зацікавленість до навчального процесу. Мета контролю як педагогічної системи полягає в одержанні постійної інформації про те, як студенти засвоюють матеріал на всіх етапах навчального процесу. Педагоги Т.О.Ільїна, В.О.Скакун, І.Я.Лернер, В.Н. Галузинський, Ю.Ф.Тализіна, М.П.Сибірська визначають контроль як засіб отримання зворотної інформації при управлінні навчальним процесом. Існують різні види контролю: підсумковий (державна атестація), щосеместровий (заліки, іспити, захист курсових робіт, звітів про практику), модульний та поточний (систематичне опитування студентів упродовж семестру). Для підвищення ефективності контролю слід удосконалити методи організації контролю, його науково-методичне і технічне забезпечення.

Ця робота повинна носити систематичний, а не епізодичний характер. Процес навчання має бути організований таким чином, щоб самостійна робота реалізувалася як у системі аудиторних занять, так і у вільний від них час.

Саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація творчого потенціалу – складові продуктивності самостійної роботи майбутнього фахівця.

Важливими і досить продуктивними видами самостійної роботи є: складання планів, конспектування додаткової літератури, рецензування, користування словником, пошук додаткової інформації, робота з

дидактичним матеріалом, спостереження, моделювання тощо. Відповідно самостійна робота містить усі види навчальної діяльності, яка виконується без безпосереднього контролю з боку викладача. Викладач повинен організувати студентів, створити у них високу мотивацію до самостійної роботи, організувати відповідну діяльність, зорієнтувати студентів на кінцевий результат, домогтися максимального засвоєння знань, опанування вміннями та навичками з конкретної навчальної дисципліни та розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця. Тому викладач виступає не лише як інформатор, носій певної інформації про процес виконання самостійної роботи, як організатор та носій основної інформації, як консультант, який надає відповідну допомогу в організації самостійної роботи, а насамперед як організатор, консультант, екзаменатор.

Крім того, зростає обсяг роботи викладача щодо підготовки наукового, навчального, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення студента, за допомогою якого можна було б на високому рівні забезпечити організацію самостійної роботи студентів (пробні тести лекцій, конспекти, підручники, посібники, тести, методичні вказівки та рекомендації, контрольні завдання, технологічні карти, комп'ютери).

Основне завдання викладача й усієї системи освіти – перехід з інформаційного типу навчання на навчання, яке б давало змогу виявити і розвивати індивідуальні здібності майбутнього фахівця, розвивати творчий потенціал студентів, активно впливати на формування їх особистості, адже ефективність та результативність самостійної роботи студентів значною мірою залежить від викладача. Адже не всі студенти можуть сконцентрувати свою увагу на заняттях, не вміють працювати самостійно, вибирати з великої кількості матеріалу необхідні знання, згрупувати й узагальнювати їх. Індивідуальний підхід до них з боку викладачів потребує систематичної роботи. Отже, під самостійною роботою слід розуміти творчу діяльність студента під управлінням викладача. І викладач, і студент повинні активно взаємодіяти. Бажання студента отримати глибокі та фундаментальні знання

слід усіляко підтримувати та заохочувати, щоб виробити в нього схильність до творчої самостійної роботи, до самостійного мислення, творчого оволодіння найповнішими досягненнями науки і техніки, постійного оновлення особистого запасу знань.

Розробляючи завдання для самостійної роботи, необхідно дотримуватися виконання таких функцій: пізнавально-практична, навчально-розвивальна, спонукально-активізувальна, діагностична, технологічна, виховна, світоглядна. Деякі з них, або всі зазначені функції, на думку дослідників, повинні інтегруватися в комплексну функцію залежно від місця цих завдань у системі підготовки майбутнього фахівця. Дотримання комплексу цих функцій при розробці завдань самостійної роботи дослідники вважають пріоритетними [8;9;10].

Організатори самостійної роботи повинні, на нашу думку, дотримуватися таких основних принципів: єдині вимоги викладачів усіх навчальних дисциплін до організації самостійної роботи студентів; кожен вид самостійної роботи повинен бути цілеспрямованим на вироблення певних умінь; послідовність, систематичність самостійної роботи; неперервне проведення самостійної роботи протягом усього періоду навчання; доступність і посиленість матеріалу для самостійного опрацювання, по-перше; їх творчий характер, по-друге; надання студентам однакових можливостей у досягненні мети навчання та виявлення творчої ініціативи; забезпечення умов для організації самостійної роботи студентів (наявний аудиторний фонд, відповідна матеріально-технічна база, методичне забезпечення, консультація викладачів тощо); здійснення керівництва самостійною роботою, контроль за її ходом, оцінка результатів самостійної роботи; рівномірний розподіл завдань та заходи контролю протягом усього навчального року.

Переконані, що дотримування цих принципів – це не лише вимога до реалізації самостійної роботи студентів, але й засіб досягнення певної мети за умови реалізації цих принципів.

Підсумовуючи, наголосимо на тому очевидному факті: самостійна робота студентів – складне, багатовимірне явище, яке має досить вагомні можливості у навчанні, вихованні та управлінні навчальним процесом. Ефективне використання цих можливостей забезпечить досягнення освітньої, навчальної та виховної мети самостійної роботи студентів. Зважаючи на те, що сьогодні самостійна робота студентів виходить за межі аудиторних занять, логічним є підхід до визначення її сутності як форми управління, самоуправління та самоконтролю самостійною діяльністю тих, хто навчається. Самостійна робота – це форма самовираження особистості, прояв її індивідуальних можливостей і один із найбільш важливих чинників розвитку творчого потенціалу спеціаліста майбутнього, висококваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанський Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедагогический аспект / Ю.К. Бабанський – М.: Педагогика, 1977. – 340с.
2. Годник С.М. Самостоятельная деятельность студентов: некоторые основы самоорганизации / С.М. Годник, Н.И. Вьюнова, Г.И. Якушева, К.М. Гайдар– Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1994. – 20с.
3. Журавська Л.М. Педагогічні умови управління самостійною роботою студентів вищих навчальних закладів: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. / Л.М. Журавська – К., 1999.
4. Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І.А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 3. – С.58-61.
5. Казаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В.А. Казаков – К.: Вища школа, 1990. – 248 с.
6. Казаков В.А. Теорія та методика самостійної праці студентів / В.А. Казаков – Ірпінь, 1997.

7. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Освіта України. – № 60-61, 10 серпня. – 2004. – С. 7-11.
8. Мороз О.Г., Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація / О.Г. Мороз, В.О. Сластьонін, Л.І. Філіпченко – К., 1997.
9. Організація самостійної роботи студентів: Навч.-метод. видання. – Черкаси, 2003. – С.45-65.
10. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения / Сост. А.М. Алексюк и др. – К., 1993.
11. Сенашенко В. Самостоятельная работа студентов: актуальные проблемы / В. Сенашенко, Н. Жалнина // Высшее образование в России. – 2006. - № 7. – С. 103-109.
12. Солдатенко М.М., Самостійна пізнавальна діяльність як найважливіша умова формування спеціаліста / М.М. Солдатенко, Б.А. Сусь // Вища педагогічна освіта: Наук.-метод.зб. – К.: Вища школа, 1994. – Вип. 17. – С. 39-44.
13. Цюприк А. Результати самостійної роботи студентів під час вивчення суспільних дисциплін / А. Цюприк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. - № 1.

В статті определена сутність самостійної роботи студента-філолога як важної складової професійної підготовки майбутнього спеціаліста.

Ключевые слова: самостійна робота, професійна підготовка, методи навчання, принципи навчання, форми організації роботи.

In the article the essence of students' self-study as a component of professional training of a future specialist is determined.

Key words: self study, professional training, methods of teaching, principles of teaching, forms of organizing activity.